

AGNIESZKA WÓJTOWICZ*

WITALNOŚĆ MAŁEGO MIASTA – PRZYKŁADY FRANCUSKIE

VITALITY OF A SMALL TOWN – CASE STUDIES – SOUTH FRANCE

Streszczenie

Małe miasta Francji Południowej to przykład dobrej praktyki podnoszenia oraz przywracania witalności miasteczek, opierając się na interesującej funkcji. Autorka omawia zarówno przykłady miast o funkcjach szczególnych, które wybrane miejscowości pełniły w przeszłości, jak i miasteczek, które na skutek różnych współczesnych przemian zmieniły swój profil funkcjonalny, z dobrym skutkiem poszukując innej, nowej, atrakcyjnej formy rozwoju. W artykule poruszono także kwestię prestiżowych programów, przynależność do których powoduje wzrost atrakcyjności miasteczka i podniesienie jego znaczenia w sieci osadniczej. Zaprezentowano również przykłady dobrej praktyki takich działań.

Słowa kluczowe: małe miasto, tożsamość, wartości kulturowe, witalność małego miasta, Les Plus Beaux Villages De France

Abstract

Small towns in Southern France are good examples of the practice of enhancing and restoring vitality of small towns based on their interesting functions. The author discusses examples of special (past) function towns and the towns which modified their functional profile as a result of various modern transformations, in their successful search for other, new and attractive forms of development. The paper also discusses the issue of prestigious programmes the participation in which increases attractiveness of a small town and its significance in the settlement network. Examples of good practices of such activities are also presented.

Keywords: small town, identity, cultural heritage values, vitality of small town, Les Plus Beaux Villages De France

* Mgr inż. arch. Agnieszka Wójtowicz, asystent w Katedrze Budowy Miast, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Rola małych miast w granicach zjednoczonej Unii Europejskiej staje się co raz bardziej istotna. Znaczenie niewielkich ośrodków miejskich wzrasta – zauważalne jest to zarówno w tych obszarach, gdzie miasteczka tworzą układ jednostek osadniczych o podobnej randze, jak i tam, gdzie wchodzą one w strukturę obszaru metropolitalnego z dużym miastem jako ośrodkiem wiodącym. Rewitalizacja małych miast rozumiana jako przywrócenie ich vitalności, w znacznym stopniu zależy od pełnionej funkcji. Z jednej strony jest to wielofunkcyjność i uniwersalność zaspokajająca potrzeby obsługi otaczających terenów, z drugiej natomiast, są to funkcje szczególne, pozwalające na kreację małego miasta jako jednostki o wybitnym w swej skali charakterze – nie tylko przestrzennym, lecz także funkcjonalnym.

Małe miasta Francji południowej są witalność (często będącą efektem rewitalizacji) zawdzięczają ściśle określone profilowi rozwoju. Istotną rolę w krystalizowaniu charakteru takich ośrodków odgrywa wyeksponowanie ich zachowanego dziedzictwa, niepowtarzalnego klimatu miejsca, uwarunkowań środowiska naturalnego czy poszanowanie i ekspozycja szczególnego krajobrazu. Na tym tle, znaczącą rolę odgrywa funkcja miasteczka. Niektóre z miejscowości w ramach przywrócenia witalności wyeksponowały funkcję tradycyjną, którą posiadały dawniej (lokalne rzemiosło, sztuka, szczególne usługi etc.) inne natomiast, przyjęły nową ideę funkcjonalną, na bazie której miasteczko miało szansę kreacji swej indywidualności. Wspólną cechą zarówno jednych, jak i drugich działań jest rozwój małego organizmu miejskiego jako jednostki o bardzo indywidualnych cechach funkcji wiodącej, unikatowej w skali regionu czy kraju. Efektem takich działań jest powstawanie sieci współpracujących ze sobą małych miast, z których każde jest na swój sposób szczególne.

2. Różnorodność funkcjonalna małych miast a ich witalność

Małe miasta o wartościach szczególnych i zachowanym dziedzictwie, to elementy będące istotną częścią krajobrazu Francji południowej i sieci osadniczej tego regionu. Wiele z nich odzyskało swe znaczenie przez wydobycie swej różnorodności funkcjonalnej względem innych miast. Są to miejscowości, które z jednej strony spełniają podstawowe funkcje obsługi obszaru, w którym się znajdują,

z drugiej jednak posiadają charakterystyczne cechy funkcjonalne, które wyróżniają je na tle innych ośrodków i stanowią o ich unikatowości. Proces ich rewitalizacji koncentruje się tu na dwóch formach działań: przywrócenia dawnej funkcji wiodącej bądź wytworzenia nowej funkcji.

Południe Francji od katalońskich obszarów Langwedocji – Rousillon po wschodnie tereny Alp Nadmorskich obfituje w liczne przykłady małych miast, które na skutek działań rewitalizacyjnych stały się istotnymi elementami sieci osadniczej. Na podstawie przeprowadzonych badań można wyróżnić trzy grupy miast, które w oparciu o atrakcyjność funkcjonalną dobudowały swą witalność:

1. Miasteczka o wysokich walorach kulturowych, które proces rewitalizacji oparty na przywracaniu lub rozwoju funkcji tradycyjnej. Przykładem takich działań mogą być dwa miasta Mosset i Beaucaire. Mosset to niewielka (około 1000 mieszkańców) miejscowość, położona w Pirenejach. Jest to jedno z kilku miast stanowiących sieć miasteczek o szczególnych walorach. Posiada ono zabytkowy układ urbanistyczny i uważane jest za drugą po Grasse kolebkę francuskich perfum. Ze względu na słabą dostępność komunikacyjną i konfigurację terenu miasteczko nie rozwinęło się na przestrzeni wieków. Współcześnie swą atrakcyjność zawdzięcza zachowanemu wartościom zabytkowym, niewielkiej skali malowniczego układu urbanistycznego (il. 1a) oraz przede wszystkim przywróconej funkcji tradycyjnego wytwarzania perfum i licznych związanych z tą funkcją tradycji. Ze względu na swój specyficzny klimat i walory funkcjonalne miasteczko należy do programu *Les Plus Beaux Villages de France*. Beaucaire to cztertnastotysięczne miasto także o zachowanych obiektach zabytkowych, które swą atrakcyjność zawdzięcza obyczajowi bezkrwawej corridy i w mniejszym stopniu targom lokalnych produktów – wina, ryżu i soli z Camarque, prowansalskich ziół, miodu i in. (il. 1b).

Sięgająca siedmiu wieków tradycja jest podstawą znaczenia miasteczka, oraz przyczynkiem rozwoju innych pobocznych atrakcyjnych funkcji podnoszących rangę Beaucaire (targi i imprezy jeździeckie, święto tradycyjnej kuchni i wina, rozwój przystani rzecznej i ośrodka sportów wodnych itd.).

2. Miasteczka położone w obszarach cennych przyrodniczo bądź krajobrazowo, pełniące rolę centrum funkcjonalnego dla atrakcyjnych terenów w których się znajdują. Przykłady miast których witalność została przywrócona przez rozwój funkcji opartej na walorach otaczających obszarów to m.in. Quillan i Villefranche de Conflent.

II. 1. Miasta których vitalność została przywrócona przez odtworzenie bądź rozwój funkcji tradycyjnej:
a) jedna z malowniczych ulic Mosset, b) targ wina i lokalnych produktów w Beaucaire
(fot. A. Wójtowicz 2011)

III. 1. Villefranche de Conflent whose attractiveness is due to its special landscape and natural valors as well as preserved cultural heritage values (photo by A. Wójtowicz, 2011)

Zarówno blisko czterotysięczne Quillan, jak i niepełna tysięczne Villefranche de Conflent położone w Pirenejach stanowią bazę noclegową i centrum miejskiej aktywności w terenie szczególnym przyrodniczo i krajobrazowo. Zabytkowe Villefranche posiada ponadprzeciętne walory kulturowe (zamek, zachowany średniowieczny układ urbanistyczny wraz z zabudową, obiekty wpisane na listę światowego dziedzictwa kultury i natury UNESCO) oraz dziedzictwo tożsamości katalońskiej części Francji. Podstawą rewitalizacji Villefranche była szczególna atrakcyjność zachowanego miasteczka (il. 2), katalońskiej tradycji, ale przede wszystkim szczególna lokalizacja krajobrazowa i przyrodnicza oraz dostępność naturalnych walorów otoczenia bezpośrednio z miasteczka (wprowadzono kolejkę wąskotorową, która z jednej strony umożliwia dostęp do miejsc o szczególnej atrakcyjności rekreacyjnej, będąc jednocześnie trasą widokową).

Czterotysięczne Quillan ma także zachowany układ urbanistyczny i obiekty zabytkowe, lecz jego rozwój funkcjonalny powiązany jest z rozwojem nowych

funkcji wykorzystujących szczególne walory naturalne. Quillan stało się funkcjonalnym centrum sportów ekstremalnych (rafting, wspinaczka, parki linowe). Owocne przywracanie vitalności funkcjonalnej małego miasta pociągnęło za sobą intensywne przemiany przestrzenne – dzięki dużej świadomości mieszkańców dotyczącej zachowanych wartości miasteczka, nowoczesne rozwiązania przestrzeni publicznych zaprojektowane są z poszanowaniem tożsamości miejsca.

3. miasteczka które wykształciły nowe, atrakcyjne podstawy funkcjonalne – np. Biot, Barjoles, Gordes i St. Paul de Vence. Bazę podbudowującą nową funkcję stanowiło znaczące dziedzictwo historyczne, jednak „pomysł na miasto” powstał na skutek działań wóldarzy miasta bądź samych mieszkańców.

Ośmiotysięczne Biot do początków XX w. stanowiło główne centrum ceramiki i garncarstwa, jednak na skutek promocji pobliskiego Vallauris przez Pablo Picasso, miasteczko utraciło swe podstawy funkcjonalne na rzecz sąsiedniego ośrodka. Mieszkańcy jednak szybko zmielili profil swej artystycznej dzia-

- II. 2. Villefranche de Confient – swą atrakcyjność zawdzięcza szczególnie walorom krajobrazowym i przyrodniczym miasteczka oraz zachowanym wartościom dziedzictwa kulturowego (fot. A. Wójtowicz 2011)
- III. 2. Gordes, a cosy town with recreation and holiday functions of high standard (photo by A. Wójtowicz, 2011)

łałości i Biot w stosunkowo szybkim czasie znalazło nowe podstawy rozwoju, stając się centrum wytwórstwa szkła artystycznego. Z czasem z jednej strony lokalni artyści wykształcili charakterystyczny tylko dla tego regionu sposób wyrabiania szkła dmuchanego (il. 3a), z drugiej natomiast odtworzono tu dawne metody wyrobu lampek oliwnych czy dzbanów charakterystycznych dla południa Francji. Nie wielkie Barjols przywrócenie swej vitalności także oparło na zupełnie nowych formach funkcjonalnych. Miasteczko w 1983 roku utraciło podstawy swego bytu oparte na rozwijanych od 400 lat przemyśle skórzanym. Miasto stosunkowo szybko odnalazło jednak nowy profil rozwoju oparty na zapomnianej tradycji produkcji prowansalskich instrumentów mu-

zycznych (il. 3b) – współcześnie w dziewiętnastowiecznych fabrykach garbarskich można zobaczyć artystów przy pracy wytwarzających lokalne instrumenty. Taki profil rozwoju funkcjonalnego pociągnął za sobą także organizację życia artystycznego w miasteczku na ponadlokalną skalę – odbywają się tam koncerty muzyki ludowej, współczesnej etc.

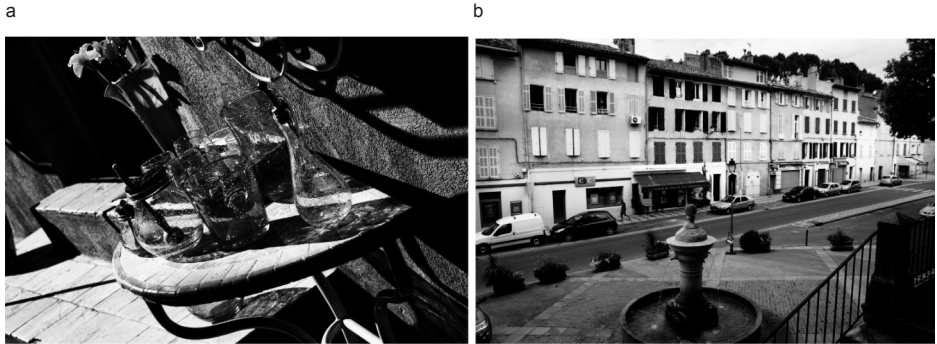
Gordes liczące niespełna 2000 mieszkańców swój rozwój zawdzięcza malowniczości położeniu i kameralności miejsca. Zapomniane miasteczko zostało wypromowane przez kubitę Andre Lothe – promocja nie pociągnęła jednak za sobą rozwoju przestrzennego miasteczka, spowodowała natomiast przywrócenie jego vitalności przez znaczne podniesienie jakości świadczonych usług. Współcześnie Gordes jest miasteczkiem w którego zabytkowych obiektach położonych na zboczu wzgórza mieszają się funkcje wypoczynkowe o bardzo wysokim standardzie: ekskluzywne hotele, restauracje czy galerie sztuki (il. 4).

Jednak miejscowością, która przywrócenie swej vitalności zawdzięcza w największym stopniu działalności artystycznej jest średniowieczne St. Paul de Vence położone pomiędzy Cannes a Niceą. St Paul odkryli w latach 20. XX w. Bonnard, Modigliani i inni artyści tamtego okresu. Miasteczko stało się centrum współczesnej sztuki – dzięki temu iż wielu artystów płaciło miastu swymi dziełami za wynajem lokali, obecnie mieści się tam jedno z ważniejszych we Francji muzeów sztuki współczesnej wraz z Fundacją Maeght, a w murach najstarszej części miasteczka znajdują się liczne galerie sztuki. Przestrzeń historycznego układu urbanistycznego to interesujące zestawienie zabytkowych obiektów wraz ze współczesnymi rozwiązaniami o znaczącym walorze artystycznym (posadzki projektowane przez Miro, detal architektoniczny i urbanistyczny o artystycznym wyrazie, liczne rzeźby itp. (il. 5).

3. Wspieranie i przywracanie vitalności miast najmniejszych – programy działań

Działania mające na celu przywracanie vitalności francuskich miasteczek oraz wzrost ich konkurencyjności wspierane są za pomocą licznych programów – zarówno tych będących subsydiem finansowym, jak i takich, do których przynależność podnosi prestiż miasteczka.

Zaledwie kilka miasteczek francuskich bierze udział w programach międzynarodowych, takich jak np. sieć Slowcity promująca wyższą jakość życia

II. 3. Miasteczka, które podstawę swego rozwoju oparły na zmianie profilu funkcjonalnego: a) Biot – wytwórstwo szkła dmuchanego, b) Barjols – budynki dawnych garbarni zaadaptowane na warsztaty wytwórstwa regionalnych instrumentów muzycznych (fot. A. Wójtowicz 2011)

III. 3. St. Paul de Vence, a town with historical and modern art values (photo by A. Wójtowicz, 2011)

w ramach działań „slow-life”, mocno rozpowszechniona w wielu państwach Unii Europejskiej. Jednocześnie miasteczka francuskie włączają się w liczne programy o zbliżonym charakterze i należą do wielu organizacji działających jedynie na terenie kraju. Przynależność do takich organizacji ma istotne znaczenie zarówno dla władarzy miasta, jak i dla samych mieszkańców. Świadczy ona o wysokim poziomie jakości życia w miasteczku czy świadczonych usług. Możliwość przynależności do takich struktur działa motywująco na szeroko rozumiane życie miasta, a przez to jest istotnym czynnikiem pośrednio przywracającym vitalność miasteczek. Jednym z takich stowarzyszeń jest *Les Plus Beaux Villages de France*, działające od 1982 roku. U progu swej działalności stowarzyszenie Najpiękniejszych Francuskich Miasteczek skupiło około sześćdziesięciu miasteczek o szczególnych walorach. Współcześnie przynależnością do ww. organizacji może poszczycić się 156 miast z 21 regionów Francji. Głównym celem organizacji jest ochrona oraz promowanie wybitnego dziedzictwa małych miast, by uchronić je przed stopniową stagnacją i utratą miejskiego charakteru i funkcji. Twórcy idei *Les Plus Beaux Villages de France* odnoszą się także w szczególnym stopniu do przywracania vitalności miasteczek, które posiadają wiele walorów wybitnych – rewitalizacji mającej na celu ochronę zastanego dziedzictwa. Miasteczka te stoją w obliczu dwojakiego zagrożenia: z jednej strony ich niekontrolowany rozrost może spowodować utratę zastanych walorów (często niemierzalnych), z drugiej zaś intensywna ochrona wartości niepowiązana

z działaniami mającymi na celu utrzymywanie vitalności (bądź jej przywrócenie) może spowodować, iż małe miasta zabytkowe staną się jedynie strukturami na wzór muzeów – nieposiadającymi cech żyjącego małego miasta, jego specyficznego klimatu i tożsamości małomiasteczkowego vitalnego organizmu. Na tego typu problemy vitalności szczególnie ukie-
runkowane jest stowarzyszenie Najpiękniejszych Miasteczek Francji.

Każde z małych miast mogące szczycić się mianem posiadania tytułu *Les Plus Beaux Villages de France* musi spełniać 30 kryteriów. Kryteria te są wyznacznikami trzech głównych haseł, wokół których koncentruje się działanie programu ochrony autentyczności małych miast i przywracania ich małomiasteczkowej vitalności. Te hasła to:

- jakość,
- renoma,
- rozwój.

Jakość wstępującego w struktury organizacji miasteczka oceniana jest za pomocą listy spełnionych licznych warunków. Władarze miasta zobowiązują się także do dalszego podnoszenia jakości miasteczka, między innymi przez ochronę i kultywowanie (szczególnie w przypadku wartości niemierzalnych, takich jak tradycja, unikatowa funkcja czy obrzędy) dziedzictwa jakie miasto posiada – w tym do przywracania i utrzymywania jego vitalności. Opinia o mieście i jego renoma podtrzymywana jest przez miasta posiadające tytuł *Les Plus Beaux...* przez położenie szczególnego nacisku na identyfikowalność i unikatowość miasta. Miasto musi mieć

II. 4. Gordes – miasteczko o kameralnym charakterze, o funkcjach rekreacyjnych i wypoczynkowych o szczególnie wysokim standardzie (fot. A. Wójtowicz, 2011)

III. 4. Gordes, a cosy town with recreation and holiday functions of high standard (photo by A. Wójtowicz, 2011)

II. 5. St. Paul de Vence – miasteczko łączące w sobie zabytkowe wartości i współczesną sztukę (fot. A. Wójtowicz, 2011)

III. 5. St. Paul de Vence, a town with historical and modern art values (photo by A. Wójtowicz, 2011)

przynajmniej dwa obszary szczególne, prawnie chronione (obiekty zabytkowe, zespół urbanistyczny, obszary szczególnie cenne przyrodniczo itp.). Podnoszenie renomy miasta realizowane jest także przez rozwój szczególnych funkcji, takich jak lokalne rzemiosło, wytwórczość czy charakterystyczna, związana z regionem produkcja. W przypadku miast pełniących historycznie funkcje główny nacisk kładzie się na przywrócenie dawnych form funkcjonalnych, w przypadku zaś miejscowości nieodznaczających się specyficzną wytwórczością czy rzemiosłem – poszukiwanie nowej formy funkcjonalnej, mogącej stać się „funkcjonalnym logo” miasteczka, dzięki któremu może ono zaistnieć jako element charakterystyczny w sieci osadniczej. Prócz jakości i renomy, równie duży nacisk kładzie się na rozwój. Głównym elementem jest tutaj właściwa stymulacja działalności mieszkańców miasta pod kątem podnoszenia jakości przestrzeni miasteczka i rozwoju zgodnego z lokalną tradycją, kulturą i dziedzictwem miejsca; wspierania wolnych zawodów, działalności artystycznej, lokalnego rzemiosła czy kuchni. Właściwie rozumiany rozwój nie jest tutaj utożsamiany z rozrostem przestrzennym czy ludnościowym miasteczka. Określa się również górną granicę liczby ludności miejscowości (2000 mieszkańców). Głównym celem jest przywrócenie (bądź rozwój) witalności małego miasta, lecz ze szczególnym naciskiem położonym na zachowanie jego małomiasteczkowej przestrzeni, tradycji i kameralności francuskiego miasteczka.

Program *Les Plus Beaux Villages de France* to najbardziej prestiżowy program wspierający witalność i wysoką jakość życia w małym mieście oraz jego przestrzeni. Ze względu na różnorodność i specyfikę francuskich miasteczek oraz świadomość wśród mieszkańców znaczenia ochrony ich autentyczności powstały także inne programy nadające rangę małym miastom, ukazujące ich walor i wzmacniające konkurencyjność. Do takich programów zaliczyć można *Village de Caractere de Loire*, *Villes et Villages Fleuris*, i inne. Ze względu na widoczne efekty działań programu *Les Plus Beaux Villages de France*, również w innych krajach powstają organizacje i programy koncentrujące się na rewitalizacji małych miast przez podniesienie ich jakości, ochronę i wydobycie cech szczególnych. Można do nich zaliczyć *I Borghi Piu Belli d'Italia* skupiającą małe miasta włoskie, *Les Plus Beaux Villages de Wallonie* działającą w Belgii lub kanadyjskie stowarzyszenie *Les Plus Beaux Villages de Québec*.

4. Wnioski

Przykłady dobrej praktyki rewitalizacji małych miast Francji pozwalają na sformułowanie następujących wniosków i spostrzeżeń:

- Istotę przywracania witalności małych miast Francji stanowi nie ich rozrost przestrzenny, lecz podniesienie jakości życia ich mieszkańców, przestrzeni miejskiej czy pełnionych usług. Kameralność, wyeksponowanie lokalnej tradycji i kultury, kreacja tożsamości małego miasteczka jako elementu o wartości szczególnej jest podstawą wszelkich działań rewitalizacyjnych.
- Działania zbiorowe władarzy gminnych mające na celu utworzenie sieci atrakcyjnych miast sprzyjają procesowi rewitalizacji – podkreślanie indywidualności cech i określonej „specjalizacji” miasteczka może stanowić podstawę jego dalszego rozwoju.
- Atrakcyjność funkcjonalna jest jednym z głównych założeń rewitalizacji miasteczek. Przywrócenie bądź rozwój witalności przy zachowaniu szczególnych walorów miasta odbywa się najczęściej w dwojaki sposób: przez przywrócenie atrakcyjnej funkcji jaką miasto pełniło historycznie lub poprzez przyjęcie nowego profilu funkcjonalnego opierającego się na lokalnych walorach miasta bądź jego otoczenia.
- Wysoka świadomość mieszkańców w odniesieniu do ich roli w procesie kształtowania przestrzeni miasteczka, to jedna z głównych przyczyn rozwoju małych miast jako unikatowych elementów krajobrazu, kultury i życia Francji Południowej.
- Programy sprzyjające wyeksponowaniu wartości lokalnych w znaczący sposób przyczyniają się do przywracania witalności małych miast Francji Południowej. Przynależność do programów wspierających to nie jedynie kwestia wymiernych korzyści finansowych, lecz przede wszystkim kwestia prestiżu miasteczka.

Literatura

- [1] Bartkowi cz B., *Ekologiczne postawy funkcjonowania i rozwoju miast*, Te ka Komisji Urbanistyki i Architektury, t. XXII, Kraków 1988.
- [2] Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Kraków 2000.

- [3] *Rewitalizacja, gentryfikacja i problemy rozwoju małych miast*, Heffner K., Marszał T. (red.), Warszawa 2011.
- [4] *Transformacja funkcji miejskich w ośrodkach lokalnych*, Heffner K., Polko A. (red.), Katowice 2010.
- [5] *Rewitalizacja we Francji. Zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach*, t. 2, Skalski K.(red.), Kraków 2009.
- [6] *Zuziak Z., O tożsamości urbanistyki*, Kraków 2008.